

v 319

~~VII-2-115~~

II 1781

С. С. Бобчевъ.

ПРЪМЕЖДИЕТО, ЩО ПРЪКАРА БЪЛГАРИЯ.

Прѣзъ юний и юлий 1913 година България прѣкара едно страшно прѣмеждие. То можеше да засегне даже нейното сжществуване. Толкозъ то бѣше опасно по възможнитѣ си послѣдствия. То се завърши съ уронване на нейното достоинство, като млада и силна държава, и урѣза нейнитѣ крилѣ, съ които тя смѣло бѣше литнала въ ширинето на своитѣ народни интереси и идеали. Това прѣмеждие трѣбаше да послужи на българскитѣ държавни и обществени дѣйци за урокъ. То трѣбаше да ни послужи за отрезвение, за голѣмо замисляне, опомване и за подлагане на прѣцѣнка тактиката въ нашата държавна и народна политика. За голѣма жалость като че това опомване не послѣдва: напускане на пжтя, който ни доведе до погрома слѣдъ 16 юний 1913 г., не се забѣлѣзва.

Единъ кратъкъ погледъ върху историческото развитие на погрома, върху незавършенитѣ още моменти на народното прѣмеждие е прѣдмета на тия бѣлѣжки.

I.

Войната противъ Турция и Лондонскитѣ миръ.

България бѣше принудена да се осмѣли на една неравна война противъ Турция, война за свобода и за по-добъръ животъ на сънародницитѣ ни въ Македония и Одринско. Тая война бѣше по цѣлитѣ си освободителна. За нейната сполука бѣха взети всички мѣрки: военни и дипломатически. Въ военно отношение коалиционното правителство на народняци и прогресисти се погрижи да достави на българската армия всичко необходимо за вѣоръжение, достатъчно да се почнатъ и водятъ сполучливо военнитѣ дѣйствия, като сжщеврѣменно сж били взети всички мѣрки за своеврѣменно набавяне онова, що липсваше. При това бѣше спечелено военното съдѣйствие на други три съюзнически армии: сръбската, черногорската и гръцката, които щѣха да дѣйствуватъ сжщеврѣменно съ българската армия. Въ дипломатическо отношение правителството бѣше си оздравило неутралността на единъ опасенъ съсѣдъ — Румжния, и въобще то бѣше добило положителното увѣдомяване, че войната ще бжде локализувана, слѣдователно, че Австрия нѣма да се мѣси, нѣма да спѣне пълното участие на Сърбия въ почваната война.

Дошло на власть на 16 мартъ 1911 година, коалиционното правителство отъ народняци и прогресисти, подъ прѣдседателството на Гешова, бѣше едно отъ най-миролюбивитѣ. Въ програмата му

не влязше водене на война, но тя не се изключваше, като крайно, неизбъжно сръдство. Правителството се опитва въ продължение на по-вече отъ една година да добие по миренъ начинъ едно подобрене въ живота на нашитъ съотечественици отвъдъ Рила и Родопитъ. Високата Порта не оцъни тая готовность и тая искрення воля. Въмсто подобрене, младотурската дружина постоянно донасяше влошаване. Житотъ на македонци и одринци бѣше станалъ несносенъ. Върху това отгоръ се появиха и кланетата въ Щипъ и Кочани . . . Чашата на търпѣнието прѣлѣ. Цѣлиятъ български народъ, безъ разлика на възраст и убѣждения, настояваше да се пристъпи къмъ войната. И тя се прогласи отъ четиритъ съюзници: българи, черногорци, сърби и гърци на 5-й октомврий 1912 год.

Българскиятъ войникъ изпълни своята задача съ чудесно самопожертвуване. Въ дъждъ, снѣгъ, виелици, прѣзъ непроходими сипеи и скали, урви и долини, много пкти почти гладенъ и прѣуморенъ, даже покритъ съ рани, боленъ, той хвъркаше отъ побѣди на побѣди. Нанизаха се една слѣдъ друга епопеитъ при Селиолу, Мустафа-паша, Лозенъ-градъ, Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ, Родосто, отъ една страна — Кжджалий, Мехомия, Черната-скала, Горна-Джумая, Пашмакли, Неврокопъ, Сересъ, Айватово, Щипъ! Овѣнчанъ съ блѣскави лаври още въ първия мѣсець на своята военна работа, българскиятъ войникъ не можа да види многожелания миръ да се склучи, както се прѣдполагаше нито въ декемврий, нито въ януарий. Лондонската конференция слѣдъ примирieto на 20 ноември (отъ 3/16 дек. до 16/29 мартъ) не можа да постави край на войната чрѣзъ достоенъ миръ. Турското правителство, което члзъ своитъ прѣдставители въ Лондонъ, прие да се отстъпи Одринъ на България, се намѣри при единъ прѣвратъ. Младотурцитъ свалиха Кямилъ паша (10/23 януари 1913 г.) и не приеха прѣдложението да се даде Одринъ. Убийството на Назъм-паша допълни върха на младотурския прѣвратъ. Прѣговоритъ съ Лондонъ се прѣкснаха. Войната се поднови. И на Чаталджа, Булаиръ и подъ Одринъ, българскиятъ войникъ пакъ се впусна „на ножъ“ и показа нови чудеса отъ храбрость. Той удвои усилия и самопожертвуване, защото имаше да се бие тоя пътъ съ нови прѣсни турски пълчища, получили прѣкаранитъ—изъ Германия прѣзъ Ромжния — топове, снаряди и всевъзможни други въоръжения.

Обсадата на Одринъ се увѣнча съ пълна сполука. Стариятъ Андриянополисъ, който не единъ пътъ бѣше обсажданъ отъ български войски въ сръднитъ вѣкове, който малко пкти е влязълъ въ състава на старо-българската територия, нѣкогашната Османска столица и ключътъ на Цариградъ откъмъ суша, падна въ български ржцъ. Нашата армия можеше слѣдъ това да се счита за напълно удовлетворена. Българското правителство можеше да приеме подадената му отъ Стамбулъ ржка за ново прѣмирие и да пристъпи къмъ подновяване мирнитъ прѣговори въ Лондонъ подъ очитъ на засѣдаващата тамъ Европейска посланишка конференция.

На 7/20 май т. г. балканскитѣ съюзници почнаха на брѣговетѣ на Темза разговоритѣ си съ турскитѣ прѣдставители. Тукъ очевийно се констатира, ꙗче между съюзницитѣ вече минала черна котка. Микробътъ на завистѣта, на съперничеството и лакомията за земи бѣше подкачилъ своята работа. Съюзницитѣ се вече гледаха на криво. Дѣляха ги прѣкалени домогвания за териториални придобивки. И ги дѣляха така дълбоко, че едно миролюбиво уреждане на прѣпирнитѣ имъ ставаше, поне прямо, сложна работа. Обаче намѣсата на великитѣ сили, особено тая на Тройственото съгласие на чело съ Англия, въздѣйствуваха върху съюзницитѣ, сжщо и върху Турция. На 17/30 май се изпълни прѣпоржката на сжръ Едуардъ Грей, дадена въ доста недипломатическата формула: „Подписвайте, или си вървете“, защото вие тукъ имате само тая задача, Балканскитѣ съюзници, отъ една страна, и турци отъ друга — подписаха Лондонския договоръ за миръ.

II.

Недоразумѣнията съ съюзницитѣ.

Коалиционното правителство въ България смѣташе една отъ съществениѣ си политически задачи за изпълнена най-блѣскаво. Министръ-прѣдседателътъ Ив. Ев. Гешовъ намѣрваше по много причини за нужно да се оттегли отъ управлението. И той подаде оставката си при едно положение, когато фактически България бѣше достигнала своего териториално величие, благодарение на завоеванията на бѣлгарския войникъ, до граници, приближаващи се до Санъ-Стефанска България и, които, при едно мирно уреждане междусъюзнишкитѣ прѣпирни щѣха да надминатъ даже Санъ-Стефанската. Гешовъ искаше, между друго, да даде на Държавния глава да направи апелъ къмъ ония политически у насъ групировки, които не се стѣсняваха да намѣрватъ несполучлива дѣятелността въобще и дипломатическата линия на поведение на коалиционното правителство. Въ всичко врѣме на управлението на коалиционното правителство господстващата струя въ дипломатическата ни работа вървѣше въ съгласие съ тройния антантъ, безъ да се отива противъ тройния съюзъ. Но имаше политично у насъ, които бѣха и сж на съвсѣмъ противно мнѣние. И тѣ странично съвѣтвахъ Държавния глава да изостави тройния антантъ, да зарѣжи „русофилската политика“ и да „добиемъ поддържката на Австро-Унгария“ . . . тѣй като „спасителния за царството пжтъ била една политика на тѣсно приятелство съ тая държава. Тази политика трѣбвало да се почне веднага безъ бавене, защото всѣки часъ билъ сждбоносенъ.“¹⁾

Държавниятъ глава бѣше взелъ мнѣнието на тия шефове още на 16 май, — за което министръ-прѣдседателътъ не е билъ прѣдупрѣденъ. Понеже Гешовъ настоя на оставката си отъ 17 май

¹⁾ Писмото на шефветѣ на либералнитѣ партии отъ 23 юний до Държавния глава.

Държавниятъ глава се опита да състави отъ други групи кабинетъ чрѣзъ Данева и Малинова, а като не можа, задоволи се съ същото коалиционно правителство, въ състава на което имаше само една промѣна: вмѣсто Гешова — Даневъ. Това обстоятелство не принесе нищо ново за държавната дѣятелностъ и не помогна никакъ за разчистване на трънливитѣ дипломатически прѣговори и прѣпирни съ съюзницитѣ. Напротивъ, появяването на Данева на чело на българското дипломатическо вѣдомство и още на чело на управлението у насъ като че стресна правителствата на съюзнитѣ намъ държави, на които се струваше, че въ лицето на новия министръ-прѣдседателъ у насъ се появява нѣкакъвъ несговорливъ факторъ.

Безспоренъ е фактътъ, че и сърби и гърци бѣха се прѣдали на една крайно несъюзнишка и даже враждебна къмъ насъ политика въ земитѣ, които бѣха заели и които бѣха населени главно съ българи. Тѣ притѣсняваха населението и вземаха драконовски мѣрки за неговото денационализиране. Намѣсата на българското правителство, добритѣ съвѣти и мирни ходатайства отъ страна не помагаха. Сърбитѣ при това бѣха се настѣрвили да искатъ нѣщо повече отъ условеното въ договора отъ 29 февруарий 1912 г. Подъ прѣдлогъ, че не добили онова, което желаяли и мечтали — изходъ на Синьо (Адриатическо) море; подъ прѣдлогъ, че дали по-големо съдѣйствиe, отъ онова, което били задължени да ни дадатъ — военна помощъ подъ Одринъ; подъ прѣдлогъ, че ние не сме дали, което сме били длъжни да дадемъ, споредъ конвенциитѣ, сърбитѣ се опитаха да провъзгласятъ договора ни съ тѣхъ за нарушенъ и обезсиленъ. Тѣ открито и официално искаха ревизията му, развалянето му.

Всичкитѣ старания на коалиционното правителство и при Гешова и при Данева да вразумятъ сърбитѣ не сполучваха. Сърби и гърци бѣха се солидаризирали въ своето упорито държане къмъ България. Сила тѣ черпѣха въ обстоятелството, че условията на войната бѣха ги улеснили да завзематъ, съ най-малки усилия много пѣти и безъ пушка да гръмнатъ, цѣла Македония отъ Струга и Велесъ до Костуръ и Солунъ и да се настанятъ тамъ. Освѣнъ като „блажени държачи“ тѣ имаха надъ насъ и друга изгода: войскитѣ имъ бѣха отдавна отморени и отпочинали, а и самъ-тамъ бѣха се укрѣпили на позициитѣ си. Гърцитѣ не даваха и дума да се каже за отстъпването намъ Солунъ, а сърбитѣ искаха най-малко поне да се закрѣпятъ на Брѣгалница и да добиятъ градоветѣ Велесъ и Кратово или единъ прѣходъ отъ Струга край Охридъ. и надолу между Охридско и Ирѣспенско езера за да станатъ съсѣди на гърцитѣ отъ къмъ Корица. По тоя начинъ се домогваха и да отдѣлятъ България отъ Албания, да урѣжатъ българскитѣ земи въ Македония.

Българското правителство бѣше застанало на една много силна юридическа основа: на договорнитѣ задължения съ Сърбия. Въ това бѣше неговата неотразима сила. Споредъ тоя договоръ Русия имаше да се произнесе като върховенъ арбитръ за нашитѣ

териториални прѣпирни върху спорната зона и въобще за уреждане взаимнитѣ отношения при спора и тълкуване на договора (чл. чл. 2 и 4 и прибавкитѣ къмъ тѣхъ). Най-напрѣдъ Сърбия не склоняваше на арбитъръ; тя бѣше се заловила да оспорва даже дѣйствителността на договора, но, най-сетнѣ, подъ ултимативното давление на Русия, тя се съгласи. Това бѣше тържеството на миролюбивата политика на коалиционното правителство, защото то не желаше войната и дирѣше срѣдства за избѣгването ѝ: то мислѣло, обаче, че „*si vis pacem para bellum.*“ За жалость нашитѣ съюзници, както се види, се готвили сериозно за една война. Впрочемъ сега вѣроломството на нашитѣ съюзници сѣрби и гърци е вече констатирано по единъ най-явенъ, безспоренъ начинъ. Румжнската зелена книга съдържа за това документи, а на 8 дек. т. г. Таке Ионеску е прѣдставилъ въ Румжнския парламентъ двѣ писма, размѣнени между него и Венизелоса, отъ които се вижда, че въ това врѣме, когато нашитѣ войски спираха турския напоръ на Чаталджа и Булаиръ за да оздравятъ плодетѣ отъ побѣдитѣ на съюзницитѣ, въ туй врѣме, когато българскитѣ войникъ и въобще България се измчваше и сѣсипваше за да пази интереситѣ на съюза, въ туй сщщото врѣме и Сърбия и Гърция прѣдлагали на Румжния съюзъ противъ българитѣ. На 6 априлъ още сръбскитѣ пълномощенъ министъръ въ Букурещъ Ристичъ прѣдложилъ съюзъ противъ България.

По-късно направили това и гърцитѣ¹⁾ Румжния веднага не се съгласила само заради това, защото се опасявала, че е възможно много скоро да се споразумѣятъ съюзницитѣ, мирътъ въ Лондонъ не бидейки още *подписанъ*.²⁾ Всичкитѣ приготовления на нашитѣ съюзници тамъ биваха спѣвани въ всѣки случай отъ страха, че ако почнатъ една война противъ насъ, ще добиятъ тѣкмо отрицателни резултати. Ето защо тѣ сж се готвили само за едно: да се бранятъ и да ни отплатятъ жестоко, ако ние ги нападнемъ. Тѣ знаяха добрѣ, че който почне войната ще загуби не само въ очитѣ на Русия, но и на цѣла Европа. За това тѣ си наложиха търпѣнието да мируватъ. За това, най на края, тѣ макаръ по неволя, приеха да се свѣршатъ нашитѣ прѣпирни съ тѣхъ чрѣзъ арбитражъ въ Петербургъ.

Крайно интересно е, че коалиционното правителство на Давенева на 9-й юний е рѣшило да свѣрши прѣпирнята и съ сѣрби и съ гърци чрѣзъ арбитражъ и за тѣзи цѣль да се пратятъ делегати въ Петербургъ, каквото бѣше и желанието на Руското правителство. Подканването на императора отъ Москва съ депешата му до българския държавенъ глава съдържаше и едно сериозно прѣдупрѣждение, въ случай, че България се впусне „въ прѣстѣпна война“.

¹⁾ Всичкитѣ вѣстници печатаха размѣненитѣ между Венизелосъ и Таке Ионеску довѣрителни сообщения отъ 31 май и 2 юни които потвърдяватъ автентичността на това положение.

²⁾ „Le Temps“, отъ 21 дек., гдѣто сж обнародвани думитѣ на Майореску.

III.

16 юний.

Какво се е случило между 9-й юний — день когато министерският съвѣтъ рѣшилъ арбитража като единствено срѣдство за уреждане всичкитѣ спрове съ сърби и гърци — и 16 юний, когато се издало заповѣдъ за почване военнитѣ дѣйствия противъ сърби и гърци? Кому е потрѣбвало да измѣнява рѣшението, взето въ Врана между царя, генералъ Савова и прѣдставителитѣ на правителството Даневъ и Теодоровъ? Това сж въпроситѣ, които занимаваха и дълго врѣме още ще занимаватъ всички българи. Защото тия въпроси иматъ велико историческо значение. Не за това, че е любопитно да се види какви подземни незнайни сили сж ржководили нашата върховна военна команда и сж си играли съ сждбинитѣ на българския народъ; не защото е необходимо да се даде морално поне наказание на причинителитѣ на българскитѣ злочестини; не само за да се постави всѣки на мѣстото си; но и за това. защото историята нѣма за цѣль да разправя само за кръвопролитни срѣци и побѣди, за царски и народни ламтежи, а прѣди всичко, защото първа задача на историята е като наука да открие истината, и като сиолучи да посочи виновницитѣ, условията и обстоятелствата, при които тѣ сж прѣгрѣшили, такива грѣшки да се избѣгватъ поне въ бждеще.

А дѣлото на 16 юний, сждено по неговитѣ резултати, е най-великото противобългарско злодѣяние! То бѣше единъ атентатъ на държавния редъ, единъ прѣвратъ. Кои сж го скроили, приготвили и изпълнили? Додѣто една анкета каже авторитетната си и положителна дума по тоя въпросъ, ние имаме за сега установени слѣднитѣ свѣдѣния и обстоятелства:

1. Генералъ Савовъ занитванъ не прѣдъ одного е казвалъ: „ка 16 юний азъ издадохъ заповѣдъ за почване военнитѣ дѣйствия, но възъ основа на изрична заповѣдъ отъ главнокомандующия. Азъ бѣхъ противъ войната, за това имамъ доказателства, но така ми заповѣдаха.“¹⁾

2. Всичкиятъ австрийски печатъ, та и австрийски мѣродавни личности не скриха своето голѣмо задоволство отъ почването на междусъюзнишкитѣ военни дѣйствия, които скъсаха балканския съюзъ. Въ Вѣна ликуваха. „Райхспостъ“, органъ на австрийски висши срѣди не затаи никакъ чувството си на радостъ.

3. Всички усилия на руската дипломация бѣха насочени къмъ единствената цѣль: да се отстрани междусъюзнишката война. Желанието на Русия бѣше спазването на балканския блокъ, който отговаряше не само на интереситѣ и взаимното застраховане на балканцитѣ, но се съгласяваше и на нейнитѣ реални политически интереси. Рускиятъ императоръ желаше да се отпразнува една освободителна и мирна ера на Балканитѣ и

¹⁾ Д-ръ Борисъ Вазовъ. Държавниятъ прѣвратъ — 16 юний 1913 год. Какво казва генералъ Савовъ стр. 38—39.

съ единъ политически арбитражъ да завърши редицата знаменателни празници на 300-лѣтието на Романовската династия. Цѣла Русия се радваше искрено, че най-послѣ балканскитѣ съюзници ще се явятъ въ Петербургъ и ще тържествуватъ, слѣдъ арбитража, за създаването на една велика България, обширна Сърбия и Гърция. Извѣстието за почването на братоубийствената война потопа въ тѣга цѣла Русия.

България, на която въ Русия гледаха като на най-здравата основа на балканския блокъ, който може да гарантира политическата самостоятелностъ и икономическитѣ интереси на Балканитѣ, се впусна въ една съсипителна война. Всички приятели на България потрепераха прѣдъ прѣмеждието, което тя си навличаше на главата. Мнозина въ Русия произнесоха думитѣ: България гине....

България загубваше много прѣдъ руси, славянство, культу, ренъ свѣтъ. Тя почваше войната... А бѣше вече прѣдварително казано, какви сж лошитѣ послѣдствия за тогозъ, който я почне.

IV.

Съсипията.

Руската дипломатия бѣше прѣдупрѣдила своеврѣмено българското правителство върху слѣднитѣ положения:

1. Русия ще се прои несе чрѣзъ арбитражъ върху сръбско-българскитѣ териториални разграничения съгласно и въ рамкитѣ на договора отъ 29 февр. 1912 г. Русия, която въ лицето на България вижда първата балканска сила и ръководителка на балканския съюзъ, ще гледа като на „прѣстѣпна война“ почването на кръвопролития между съюзницитѣ. Тя ще остави отговорността за тая война върху начинателитѣ.

2. Българското правителство се прѣдупрѣждава, че ако почне военни дѣйствия противъ Сърбия и Гърция, Румжния нѣма да остане пасивна, а ще мобилизира и ще нахлуе въ България и не само, че ще завземе земитѣ, на които има око, но ще помага на сърби и гърци до сключване на миръ. Турция, вѣроятно, така сжщо ще използва нашитѣ мжчнотии.

3. На запитването, какво ще бжде поведението на Русия, руската дипломатия, както бѣше ясно отъ нееднократнитѣ ѝ ранни заявления и съобщения, е отговорила, че тя осжда братоубийствената война, и ако бихме я почнали, тя ще остане индиферентна къмъ всички мжчнотии, въ които би се намѣрила България. Русия не може да прави втора война за нейното освобождение.

Познати сж несполукитѣ на нашитѣ военни дѣйствия противъ сърби и гърци, несполуки причинени отъ много обстоятелства. Българската армия никакъ не бѣше побѣдена отъ сърби и гърци. Но и тя не можеше да побѣди, главно, защото въ земята ни нахлуха румжнскитѣ войски, които, безъ да гръмнатъ пушка, се счетоха за завоеватели, грабиха, безчестиха, позориха, скверниха и унижиха страната ни...

И Турция не изпусна случаятъ. Турскитѣ пълчища нахлуха отвѣдъ границата Еносъ—Мидия, начертана въ Лондонъ, палиха, плѣниха, убиваха, опустошаваха и завзеха беззащитнитѣ земи, неотдавна завоевани отъ българската армия, земи, отъ които всѣка педя бѣше оросена съ българска кръвъ, всѣка долина и рѣтина бѣше покрита съ загинали български мъченици . . .

Позорътъ и съсипията на отечеството ни се видѣха лъснати когато нашитѣ прѣдставители трѣбваше да отиватъ въ Букурещъ и Цариградъ, когато пристѣпиха къмъ прѣговори и склучиха Букурещкия миръ 28 юлий (10 авг.) и Цариградския миренъ договоръ (на 16/29 септ. 1913).

Българскитѣ войникъ и българската дипломатия бѣха спечелили до 16 юний 1913 г. слѣднитѣ резултати:

1. На лице имаше вече една Велика България, която обземаше: а) територията на Българската Държава—като се изключи Силистра; б) цѣло Одринско съ граници откъмъ Цариградъ-Турция Еносъ-Муратли-Мидия; откъмъ Гърция — Тахино-Кукушъ; откъмъ Сърбия — Вардаръ-Бръгалница. По тоя начинъ България фактически притежаваше една нова територия отъ около 60.000 кв. километра съ едно ново население около 1.750.000 жители. Тъзи територия, тъй така извоювана Велика България не ни се оспорваше рѣшително отъ никого. Тя бѣше въ рѣцѣтъ ни.

2. Вънъ отъ това къмъ тая Велика България прѣдстоеше да се прибавятъ още двѣ значителни териториялни части отъ Македония, които се намѣрваха подъ окупацията на сърби и гърци и които по арбитража щѣха да се присѣдятъ и прѣдадатъ намъ. Отъ Сърбия ние, съгласно съ договора и въ неговитѣ рамки, щѣхме да получимъ най-малко тъй наречената безспорна зона, находяща се между Вардаръ и албанската граница съ градоветѣ Прилѣпъ, Велесъ, Битоля и Охридъ. Единъ арбитражъ съ гърцитѣ не щѣше вѣроятно да ни даде Солунъ, но имахме всички шанси да получимъ срѣщу това една значителна територия на западъ отъ Солунско и на с. отъ Бистрица съ градоветѣ Воденъ, Леринъ и Костуръ.

3. Бѣше сигурно, че ние ще получимъ извѣстно военно обезщечение, както бѣше всеизвѣстно, че ние блѣсваме съ високо цѣненния си воененъ героизъмъ и народния мораленъ престижъ.

Слѣдъ фаталния 16 юни България се видѣ за единъ моментъ надвѣсена надъ пропасть. Тя биде принудена да склучи крайно неблагоприятенъ миръ съ съперницитѣ си; сжщо и съ турцитѣ. Този миръ санкционира съсипията, що тя прѣживя, и я изложи на редица мъченици, които още не е прѣкарала.

Резултатътъ отъ 16 юний е слѣдния:

1. Освѣнъ склпитѣ жертви въ хор а, срѣдства и достоинство — една България намалена териториално. Румжния ни грабна отъ старата държавна територия най-плодородния и най-цѣнния кжтъ — златната Добруджа съ Силистра, Тутраканъ, Добричъ, Балчикъ. До 16 юний Румжния бѣше принудена да се съобрази съ рѣшенията на Петербургската конференция, която не ѝ даваше друго освѣнъ градъ Силистра съ една окръжностъ отъ три километра

околовръстъ и, при това, силистренци можеха да се изселятъ изъ града, като получатъ пълно заплащане за напусканитѣ имоти и да си застроятъ една нова Силистра недалечъ отъ старата. Сега Румжния ни отнема една територия отъ около 7500 кв. километра съ едно население отъ около 1300 хиляди.

2. Заетата съ кръвъ и мжки одринска областъ се отне отъ ржцѣтѣ ни. Турцитѣ я завзеха безъ бой. Отъ къмъ гърцитѣ ние загубихме не само онова, което имахме да добиемъ съ арбитражъ, но и голѣма частъ отъ онова, което бѣше оздравено въ ржцѣтѣ ни: цѣла областъ съ Кавала, Тасосъ, Кукушъ, Сѣресъ, Драма. Откъмъ Сърбия ние се отстранихме отъ Вардара и Брѣгалница и изгубихме Щипъ, Радовишъ, Пехчево. Отъ новитѣ завоевания България получи една малка ивица къмъ Егейско море и пристанища: Дедеагачъ и Портолагосъ. По тоя начинъ България се уголѣмява съ малко повече отъ колкото и Черна-Гора, а Гърция както и Сърбия се почти удвояватъ.

3. Никакво военно обезщетение, напротивъ ние изгубихме такива голѣми цѣнности и материални и морални, които не могатъ се прѣцѣни. Ние загубихме най-скжпото — достойнието, съ което се гордѣеше българския народъ. престижъ и слава.

Сравнителнитѣ териториални придобивки на България и на другитѣ балкански държави, слѣдъ войнитѣ прѣзъ 1912 и 1913 г., въ голѣми черти и приблизително, могатъ да се прѣдставятъ така:

България	добива нови 15 хил. к. к. съ 350 х. нас. Всичко 5 м. ж.
Чернагора	" " 6 " " 200 " " " $\frac{1}{2}$ " "
Сърбия	" " 39 " " 1.200.000 " " " 4 " "
Гърция	" " 56 " " 1.600.000 " " " $4\frac{1}{4}$ " "
Румжния	" " 7.500 " 300 " " " $7\frac{1}{2}$ " "
Албания	" " 32 хил. " 1.000.000 " " " 1 " "

Ако България бѣше получила поне тракийскитѣ завоевани отъ нея земи до Еносъ—Мидия, тя щѣше да има $1\frac{1}{4}$ мил. нови жители и една нова територия отъ 150 х. кв. километра Дѣйствителното увеличение на България съ Гюмюрджинския окржгъ е около 23 хил. кв. кил., но отъ тѣхъ спадаме отнетото отъ Румжния около 7.500 хил. кв. кил. остава нова наша териториална придобивка само прѣдставенитѣ по-горѣ наши нови 15 хил. кв. кил.

4) Неотдавнашното прѣброяване населението въ отнетата бълг. Добруджа, извършено отъ ромжнскитѣ военни власти, дало слѣдующитѣ резултати: Общата численостъ на населението: 307,618 души, отъ които 143,635 турци и татари сир. 49.06%. Като прибавимъ къмъ тѣхъ и 8215 гагаузи, които говорятъ турски, но по вѣроизповѣдане сж християни, добива се едно население говоряще турски 151,840 души сир. 51.74%. Слѣдъ тѣхъ идатъ българитѣ — 136,439 сир. 41.34 на сто. Ромжнитѣ въ момента на анексията сж броили 8532 души, арменцитѣ — 1914, гърцитѣ — 1596, тритѣ тѣзи народности даватъ единъ процентъ отъ 6.142 на сто. Явно е че Румжнитѣ, които винаги викаха, какво въ претендираната отъ тѣхъ земя населението било почти изключително румжнско, сега сами идатъ официално да признаятъ истината.

V.

Сега какждѣ?

При страшно болѣзнени и агонически гърчения българскиятъ народъ прѣживѣ тая съсипия; но той я прѣживѣ. Той не падна духомъ. Той съзна, че има нѣщо дълбоко гнило въ неговия организъмъ, но той не се отчая. Надвѣсенъ надъ пропастьта, той я видѣ съ време. . . . Той нададе единъ викъ, викъ за спасение и той сега дири туй спасение прѣди всичко въ себе си. Първата негова индикация се направи на 24 ноемврий т. г.

Тежки мѣчнотии прѣкарва и още има да прѣкарва българската земя. Отслабена, България е днесъ и усамотена; нуждающата се отъ миръ страна не вижда сигурни изгледи за умиряване; дияршиятъ срѣдства за лѣкуване ранитѣ му български народъ не може още да зърне отъ гдѣ ще му доде това спасение, което му обѣщаватъ разни „спасители,“ къмъ които той справедливо се отнася съ недоувѣрие; той не вижда отъ кждѣ и кога ще се явятъ въ земята срѣдства за подигане западналото и рухваще всѣки день икономическо състояние — основата на неговия животъ, алфата и омегата на неговото спасение.

На кждѣ да се върви? Кой е спасителниятъ пжтъ? Какъ да се помогне на тоя великъ по добродѣтелитѣ си народъ, за да се изтръгне изъ разнороднитѣ мѣчнотии, отъ ужасно опаснитѣ мѣчнотии и прѣмеждия, които прѣкарва?

На тия въпроси въ печата и обществото се даватъ разни отговори. Ние ще ги разгледаме въ друга статия.

София, 12 дек. 1912.
